

Ահա տեսանք զհաւերն Հայոց,
Ձայնն հրեշտակի, գոյնն էր ծաղկոց.
Կռունկ ու արագիւղ դայիւն հիտրաց,
Ղարիպներուն սիրտըն ճըխաց.
Արեղածաղ, սարեկ, արտուտ
Կաքուղ, պըլպուղ վարդակարօտ:

Ահա տեսանք մեծ կարաւան
Ի չորս դիհաց ելեր կու դան.
Քուրդըն կու դայր յարօտ ամռան
Հօտերն ի հետ շարան շարան.
Աղջկունք առեալ զարըն հիւսնն,
Մանկունք ըզստոն աղբիւրս խմեն:

Ահա տեսանք զվաստակն Հայոց,
Սերմն էր իջել յերկնից ամպոց.
Հոն որ Ադամ վարէր դուդան
Քանց ըզքառսուն հասկերըն տան.
Հոն որ Արեւ դառն ընծայէր՝
Մաքիւն ամեն միշտ ջուխտընկեր:

Հոն որ դայիւն է տընկեր Նոյ՝
Ոսկի ողկոյղն են խաղողոյ.
Կաթն այն կըրծէր, գինին բազկի,
Ջուրն հասիւթ է ամենի:

Ահա տեսանք զխորանքն Հայոց
Կամար կապեր են յերկնից ծոց.
Եկեղեցեաց թիւն հազարով,
Մատրուք սըրբոց չեն համարով.
Խունկըն ծըխէ առտու լիկուն,
Աստուած անու զհոտըն սիրուն:

Ահա տեսանք զքարերն Հայոց,
Մեր պապերուն մահուան օրոց.
Գերեզմաններըն լուռ էին
Խաչվէմքն ի քովն աղօթէին,
Տէրն ողորմի հանգուցելոց
Եւ ամենայն երկրիս Հայոց:

Ահա տեսանք զերկիւնք պայծառ,
Շըրթներն՝ երկրիս Հայոց հաւար,
Հաւերն ի հունչ, հովերն ի շունչ
Յղըն վառվառ, ջուրն ի մըրմունջ.
Լուսիկս է ճոխ, արեւս անոյշ,
Սարերն ի վար իջնումք մեք ուշ:

Svolan per l'aere gorgheggiate note:
Gli uccelli armeni, variopinte penne,
Spezzano il cuore, in esaltate ruote,
All'esule che in patria alfin rivenne.
Airone e gru e allodola vezzosa
E l'usignolo amante della rosa!

I quattro venti spingon carovane
Onde lanose di belati e grida
Di pastori, alle verdi erbose piane
Delle sue plaghe alla stagion più fida.
Nel chiuso stan le vergini alle rocche...
Chioccola il fonte ai bimbi filastrocche...

Quella che seppe il pianto ed il sudore
Del primo Adamo alla dorata spiga,
Quella che veste con pietoso amore,
Di papaveri il suol che il sangue riga.
D'Abele, l'opera degli Armeni, schiatta
Celeste, or fende, ed ara, e ognor riatta.

Dove Noè piantò l'amica vite
Turgono all'ombra quieta di smeraldi
Grappoli lustri, poppe alle sopite
Gioie del cuor, vigore a nervi saldi,
Come latte di seno al neonato,
Com'acqua di sorgente all'assetato.

Cibori snelli d'esili ritorte
Sculte colonne gli alti padiglioni
Reggon del cielo sulle chiese assortite
All'are sante di dorate iconi.
Salgono al trono dell'Eterno grate
D'adusti incensi nuvole odorate.

Ecco laggiù, ov'ha sospiri il suolo
E gonfio il grembo d'immortal semente,
Piange il silenzio in crocifisso duolo
Alle tombe degli avi a cui clemente
Pregano i marmi Iddio su chi riposa
Ed Essi ai vivi la bontà pietosa.

Di luce in luce il cielo trasmarina
Verso profondi abissi acciottolati
D'astri fulgenti, e dietro si trascina
Sazia di sole ai campi sconfinati
Alle valli segrete, all'ampia schiena
Dei monti, la felice Patria Armena.

La luna invade il cielo e il sol s'indora
Allo storno che struggesi in richiami;
Al vento ch'a sussurri s'innamora
Della brezza, scherzando in mezzo ai rami.
Tepida è l'aria; l'acqua è riso e canto!
Sostiamo ancor, sostiamo a quest'incanto!

Ահա ի դունան երթայր արեւ
Նահապետին մենք տանք բարեւ: —
Ծեր նահապետն այլ ձեզ բարեւ.
Աստուած վերէն տայ շատ արեւ.
Ի թիւ դնացէք դուք յայդ հանդէս
Հայ հայրենեացդ ելէք ի տես:

1850

Հ. Ղ. ԱԼԻՇԱՆ

Mentre discende il sol — pura carezza —
Voti eleviamo al Patriarca antico:
« Oh! ti ridoni nuova giovinezza
E tanto sole e tanto il Cielo amico »!
« Su, dunque, al sole in festa, e di gran lena
Tutti per ammirar la Patria Armena »!

P. LEONZIO ALISHAN

(Traduzione di Ignazio Kuciukian)

• ԳՐԱԽՈՍԱԿԱՆ •

ՂԵԻՈՆԴ. ԱԼԻՇԱՆ. — Նուագներ: Տպ.
Երևան, Հայպետհրատ, 1957, էջ 106,
տպաքանակ 20.000: Կազմեց եւ առա-
ջարանը գրեց Ա. Ինճիկեան, բառարանը
կազմեց Ս. Շտիկեան:

Արտասահմանի 1800-եան դրականու-
թեան նուիրուած շարքերուն մէջ, Հայ-
պետհրատը նուիրական պարտականու-
թիւն մըն ալ կատարած է՝ հատորիկ մը
նուիրելով Հ. Ալիշանին:

Նուագներ խորագրին տակ, կը ներկա-
յացուին «Հայրունի»-ի երգի նահապետի
բաժնին 11 քերթուածները, ժամանակա-
րական կարգով դասաւորուած. ապա
դրական կարգով դասաւորուած. ապա
նաեւ դրարար բանաստեղծութիւններէն
երեք կտոր՝ Ի նախագահին Մասիս, Բաւ.
փորձուան, Ի ծովակէ Բեմակայ առ ծո-
վակն Գեղամայ:

Նահապետի երգերը վերածուած են Հա-
յաստանի նոր ուղղադրութեան, բայց «ա-
ղաւաղումներից խուսափելու նպատակով»
անհրաժեշտ նկատուած է «գրարարով հո-
ւովուած և խոնարհուած բառերից մի մա-
սի ուղղադրութիւնը թողնել նոյնութեամբ
և չարել չղաղիր»:

Ուսումնասիրական լուրջ ոգիով գրուած
յառաջարանին մէջ Ա. Ինճիկեան իրաւա-

ցիօրէն վեր կը հանէ Ալիշանի դերը հայ
նոր դրականութեան մէջ. նախ իբր «աշ-
խարհարար պոեզիայի հիմնադրներից եւ
ականաւոր ներկայացուցիչներից մէկը»,
որ հուսկ՝ հակառակ Միքիթարեան դպրո-
ցի դասական ուղղութեան՝ իր Նահապե-
տի երգերով «հաստատեց պատմական ի-
րաւունքը դրական այն նոր ուղղութեան՝
ոռմանթիզմի»...: Ա. Ինճիկեան վերլու-
ծելով Ալիշանի կեանքն ու գործերը, մա-
նաւանդ Նահապետի երգերուն մէջէն վեր
հանելով Ալիշանի ոգին, դրապէս ցոյց
կու տայ թէ ինչպէս Ալիշան բանաստեղ-
ծութիւնը «գարձեց կեանքի կենդանի
արձագանգը» եւ «հարթեց հայ պոեզիայի
հետագայ զարգացման ուղին», ներշնչու-
մի աղբիւր դառնալով Պէշիկթաշեաննե-
րու, Պատկանեաններու եւն...:

Ազգային ինքնաճանաչման եւ ազատ-
գրութեան պայքարով առցուն, Ալիշան
կու գայ, արդարեւ, օտարութեան մէջ ըս-
տըրկացած հայուն՝ սէրն ու կարօտը ներ-
շնչել հեռաւոր հայրենիքին, արդար հը-
պարտութեամբ լեցնել հայ սրտերը՝ հայ
ժողովուրդի հերոսական անցեալի վերջի-
շումով, անոր նիւթական եւ հողեւոր
բազմադարեան մշակոյթի ցոլքերով:

Այս խորհրդածութիւններով է որ Ա.
Ինճիկեան Նահապետի երգերը կը պեղէ
մէկիկ մէկիկ, ընդգծելով մէկուս մէջ կա-
րօտի եղբերգական մեղեդին, միւսին մէջ՝
առօյգ ու պայծառ լաւատեսութիւն մը,

երրորդի մը մէջ՝ ազատագրական խիզախ պայքարի պոռթկում:

Հրատարակութիւնը իրաւացիօրէն կատարուած է 1867ի հրատարակութեան, այն է Ալիշանի օրով կատարուած երկրորդ տպագրութեան վրայէն:

Ա. Ինճիկեան աւելի եւս խորանալ ուղելով Ալիշանի ժողովրդական լեզուին, գրեթէ միջնադարեան աշուղի մը հոգեբանութեան մէջ, վեր կը հանէ անոր մէկ ծածկեալ արժանիքն ալ:

«Ալիշան, կ'ըսէ, նախ քան Նահապետի երգերը հրատարակելը, հանգէս է եկել որպէս ժողովրդական բանահիւսութեան... առաջին գնահատողներէ մէկը մեր իրականութեան մէջ»: Արդարեւ Հ. Ալիշան 1845էն ի վեր, «Բազմավեպ»ի թիւերուն մէջ ունի բազմաթիւ անստորագիր յօդուածիկներ, նուիրուած հայոց ռաւակական երգերուն, որոնց մէջ յաճախ կը գտնէ ազգային գոհարներ, կը պանծացնէ անոնց արժէքները՝ ըսելով. «Ռաւակական երգը ազգային ոգւոյն մէկ ձայնն է, որ շատ հեղձ ուրիշ կողմանէ մեռած կամ մարած ատեն ալ, դեռ այսպիսի երգոց մէջ կենդանի կը մնայ. անոր համար՝ ազգային երգ ալ կ'ըսուի...: Այսպիսի երգերը շատ անգամ աւելի լաւ կ'իմացնեն ազգի մը համայնքը, քան քէ ծանր գրութեան մը, եւ կը գտնուին անոնց մէջ անանկ սփռուած գուրգուրածք, որ միայն ռաւակական անունին համար հասարակ բան կը կարծուին, բայց նշմարտութեամբ գերազանց գրութեան կարգը անցնելու են»: ... Ապա մէջբերելով «Ողբ կաքաւու» քերթուածիկը, կը շարունակէ. «Կը համարակալիմ ըսելու, քէ այս երգս անոնցմէ մէկն է, որոնց վրայ չի կրնար մէկը բան մը աւելցնել կամ պակսեցնել — նկատեցէք նաեւ Հ. Ալիշանի աշխարհաբարը, 1845ին — եւ կրնայ գեղեցիկ օրինակ մը ըլլալ նաեւ օտար ազգաց, միայն քէ հայերէնին քաղցրութիւնը կարելի ըլլայ պահուիլ, որ անկարելի է, եւ կարծեմ, աւելի վստահ հայկական լեզուով ալ գրուած ըլլար նե՛ւ նոյն ազգայնութիւնը

չէր ունենար»: Ապա Ալիշան կոչ կ'ուղղէ իր «ազգասէր» ընթերցողներուն որ գրի առնեն, հաւաքեն Հայաստանի զանազան գաւառներու մէջ դեռ ապրող ժողովրդական այդ երգերը, «վասնզի անոնցմէ կըրնան շատ մարգարիտներ ելլել, եւ քերեւս ատենով հայոց գրականութեան տանարին մէջը պատուաւոր տեղ ունենալ» (Բազմ. 1845, էջ 109-111): Ինչ Ալիշան ձեռագիրներէն հանած է նման գանձեր, նամակներէ ընդունած է նման մարգարիտներ, հրատարակած է «Բազմավեպ»ի 1845-1850ի թիւերուն մէջ, հուսկ 1852ին հրատարակած է ժողովածու մը, հայերէն ու անգլիերէն, Armenian Popular Songs (Հայոց երգի ռաւակական) խորագրով, ուր իբր առաջին անգամ կը գտնենք ամէնուս սիրելի «Կոռնկ, ուստի՞ կու գաս»ը, «Արեւ բացուեց թուխ ամպերէն» ծանօթ երգին մէկ առաջին ու նախնական ձեւը, ընդամենը 19 կտոր. սիրունիկ մարգարիտներ ամէնքն ալ:

Այսօր, հայ ժողովրդական երգերուն՝ հայրեններուն նուիրուած հաստատիւր ուսումնասիրութիւններէն ետք՝ կարելի է ու պէտք է Հ. Ալիշանը նկատել այդ մեծ աշխատանքներուն նախակարգադրելու հիմնադիրը: Եւ ինքն ալ, այդ ժողովրդական երգերէն ձեւած իր աշուղական լեզուով է որ երեւան կու գայ իր «Հայոց աշխարհիկ»ով, որ իբր թէ հինէն մնացած երգ մը ըլլար, Շահ Արաօի օրով ապրած ծերունկ աշուղի մը գործը, որ նոր երեւան կ'ըլլէր. անունն ալ Նահապետ. Ալիշան այն ատեն հաղիւ 27 տարեկան էր (տե՛ս «Բազմ.» 1847, էջ 183-188):

Ա. Ինճիկեան այս բոլորը նկատի առած՝ իրաւացիօրէն կ'եզրակացնէ թէ Ալիշանն է որ «ձգտելով հասկնալ ինչի ժողովրդին՝ քաղաքացիական իրաւունք տուեց ժողովրդական լեզուին, օգտագործելով վերջինիս հարուստ բառապաշարը եւ գեղարուեստական պատկերաւորման միջոցները»:

Ա. Ինճիկեանի ուղղորդութենէն չէ վրէպած, եւ այդտեղ արժանի է մեր մասնա-

ւոր շնորհաւորութեան, Ալիշանի կողմէ ռամկական երգերու նուիրուած այդ անստորագիր յօդուածը: Այս առթիւ պիտի ուղէինք մատնանշել որ լոկ յօդուած մը չէ, այլ յօդուածաշար մը, Ազգային Մատենագրութիւն կամ Ազգային Դպրոցիւն ընդհանուր խորագրով: Ալիշան ունի նաեւ «Քնար հայկական» խորագրով բաժին մը, ուր պարբերաբար հայ հանրութեան կը ներկայացնէ նախնաց քերթուածներ. ունի նաեւ «Յիշատակարան Հայոց» շարք մըն ալ, ուր հայկական հնութիւններ, դրամներ եւն... կը ներկայացնէ: Այս բոլորին տակ շատ հաղուագիւտ է իր ստորագրութիւնը (Նահապետ կամ Հ. Ղ. Մ.), այնպէս որ վրէպած է մատենագրութեան ցուցակ պատրաստող գրեթէ բոլոր վաստակաւորներու աչքէն, Ղաղիկեանէն սկսեալ:

Ուրիշ առիթով, պիտի տանք ընդհանուր ցուցակը այդ բոլոր յօդուածներուն, ներկայացնելով Ալիշանեան լիակատար մատենագիտութիւն մը:

Ուսումնասիրներուն ստորեւ, ընդհանրապէս, Ա. Ինճիկեան կու տայ նաեւ գրութեան տարեթիւը, անշուշտ կռուան առնելով կամ «Բազմավեպ»ի մէջ հրատարակութեան թուականը, եւ կամ հետեւելով Հ. Սիմոն Երեմեանի, որ «Կենսագրութիւն Սիմոն Երեմեանի, որ «Կենսագրութիւն Սիմոն Երեմեանի մէջ կու տայ Հ. Ալիշանի» իր գործին մէջ կու տայ Հ. Ալիշանի «Հայրենիք» ընդգրկելով «Հայրենիք»էն ուրիշ քերթուածներ ալ. «Բնունի»էն եւ «Տիրունի»էն բազմաթիւ քերթուածներ, աշխարհաբարի վերածուած, հարազատ թարգմանութեամբ, կը համարինք թէ աւելի եւս պիտի ծանօթացնեն ու մեծցնեն արդէն իսկ մեծ դէմքը Նահապետին:

Հ. ՆԵՐՍԷՍ ՏԵՐ ՆԵՐՍԷՍԵԱՆ

Հրագրանը գրուած է ո'չ թէ 1848ին, այլ 1847ի Մայիս 29ին. հրատարակուած է «Բազմ.»ի մէջ 1848ին, էջ 311:

Հայ հայրենիքը Ա. Ինճիկեանի հրատարակութեան մէջ ունի 1858 տարեթիւ. մինչ «Բազմ.»ի մէջ հրատարակուած է 1850ին, էջ 190:

Առ ծովակն Գեղամայ քերթուածին տակ Ա. Ինճիկեան կը գնէ 1851. մինչ Ալիշանի ձեռագիր ցանկին մէջ կը գտնենք 1856, Յուլիս 5:

Այս առթիւ, բարեկամի մը հետաքրքրութիւնն ալ գոհացնելու համար, աւելցնենք.

Ողբալ գեղ, Հայոց աշխարհը գրուած է 1848ի Մայիս 30ին:

Ի նախագահն Մասիսը գրուած է 1848ի Մայիս 31ին:

Բամ. փոքրտանը գրուած է 1849ի Հոկտ. 26-7ին:

Ալիշանի «Նահապետի երգեր»ուն նըւիրուած Երեւանեան այս հատորիկը կը փակուի բառարանով մը, երկու էջ, զոր խնամքով պատրաստած է Ս. Շտիկեան, տալով քիչ մը անծանօթ կամ դժբար բառերու բացատրութիւնը, ընթերցողներու դիւրութեան համար:

Ալիշանի նուիրուած այս հատորիկին անշուշտ պիտի յաջորդէ աւելի մեծը, ընդգրկելով «Հայրենիք»էն ուրիշ քերթուածներ ալ. «Բնունի»էն եւ «Տիրունի»էն բազմաթիւ քերթուածներ, աշխարհաբարի վերածուած, հարազատ թարգմանութեամբ, կը համարինք թէ աւելի եւս պիտի ծանօթացնեն ու մեծցնեն արդէն իսկ մեծ դէմքը Նահապետին: